

Μαριλένα Παπαχριστοφόρου

Ο Νικόλαος Πολίτης και ο λαϊκός αφηγηματικός λόγος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Αφστηρία για το θέμα μου στάθηκε ο σχετικά μεγάλος όγκος των χειρογράφων, που φέρουν το όνομα του Νικολάου Πολίτη ως συστατικό στοιχείο της κατάταξής τους στο Λαογραφικό Αρχείο του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας. Αναφέρομαι ειδικά στα εκτός σειράς χειρόγραφα της *Υλης Πολίτου* και στα χειρόγραφα με την ειδική αρχειοθετική ένδειξη ΣΠ (*Συλλογή Πολίτου*), σε σχέση με το περιεχόμενό τους σε παραμύθια και παραδόσεις.

Το επιστημονικό αλλά και μεγάλο μέρος του διοικητικού έργου του Νικολάου Πολίτη είναι στενά συνδεδεμένο με τη μελέτη της λαϊκής φιλολογίας, και μάλιστα πολύ πριν ο ίδιος ορίσει τη «Λαογραφία» ως επιστημονική κατεύθυνση και προσδιορίσει τα επί μέρους αντικείμενα της λαογραφικής έρευνας και τις μεθόδους της. Όπως καταμαρτυρούν τα νεανικά τετράδια του μαθητή ακόμη Ν. Πολίτη, το ενδιαφέρον του στράφηκε από πολύ νωρίς στη μελέτη του συλλογικού φαντασιακού¹, όπως θα λέγαμε σήμερα, μέσα από την προσέγγιση των κατ' εξοχήν ειδών του λαϊκού αφηγηματικού λόγου εκείνης της εποχής: δηλαδή των παραδόσεων και των παραμυθιών, στα οποία άλλωστε είναι αφιερωμένες και οι δύο πρώτες του επιστημονικές μελέτες, το 1866 και το 1867 αντίστοιχα².

Με την ευκαιρία αυτή θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε το έργο του

1. Στο οποίο περιλαμβάνεται και η μυθολογία της αρχαίας Ελλάδας, που σαφώς τον απασχόλησε, όπως φαίνεται από το σύνολο του ερευνητικού και του πανεπιστημιακού του έργου.
2. Νικόλαος Πολίτης, «Περί Λυκοκανθάρων», *Πανδώρα* ΙΣΤ' (1η Ιανουαρίου 1866), σ. 453-454, ο ίδιος, «Περί παραμυθιών παρά τοις νεώτεροις Έλλησι», *Πανδώρα* ΙΗ' (1867), σ. 93-95.

Νικολάου Πολίτη σε αυτόν ειδικά τον τομέα μέσα από τον δικό του λόγο και την μεθοδολογική του προσέγγιση, έχοντας αντλήσει το υλικό μας από δημοσιευμένα και ανέκδοτα κείμενα και σημειώσεις του, που εν πολλοίς οφείλουμε στην αρχειοθετική μέριμνα του καθηγητή Π. Μουλλά και στη φιλοξενία των Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μπενάκη. Ο ίδιος ο Νικόλαος Πολίτης επικέντρωσε το βάρος του έργου του Έλληνα λαογράφου στην περισυναγωγή λαογραφικής ύλης και στη σπουδή της, σύμφωνα με το δικό του διάγραμμα ταξινόμησης³. Εκτιμούμε ότι πάνω σε αυτούς τους τρεις άξονες, δηλαδή τη συλλογή, την ταξινόμηση και την περαιτέρω μελέτη, δομήθηκε το σύνολο του λαογραφικού του έργου, γι' αυτό και θα τους δανειστούμε και για την ανασύνθεση, που θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια.

Η συμβολή του Νικολάου Πολίτη στην συλλογή λαογραφικής ύλης υπήρξε καθοριστικής σημασίας, τόσο από ποιοτική όσο και από ποσοτική άποψη. Πριν αναφερθώ στις συλλογές, θα κάνω μία σύντομη παρένθεση, προκειμένου να παρουσιάσω τα χειρόγραφα του Λαογραφικού Αρχείου, που φέρουν το όνομα του Νικολάου Πολίτη. Η *Υλη Πολίτου* απαρτίζεται από 3.149 φύλλα - καταγραφές, αποθησαυρισμένες και δεμένες σε ειδικούς τόμους εκτός της σειράς του κυρίου όγκου των χειρογράφων του Λαογραφικού Αρχείου. Η *Συλλογή Πολίτου* απαρτίζεται από 140 χειρόγραφα, που αγοράστηκαν από το Λαογραφικό Αρχείο σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, ξεκινώντας από τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1924, οπότε κατατέθηκε και ο μεγαλύτερος όγκος τους⁴. Αποτελούν προφανώς το προϊόν της ανταπόκρισης στην έκκληση του Νικολάου Πολίτη για την περισυναγωγή λαογραφικής ύλης και προέρχονται κυρίως από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1880. Περιέχουν ποικίλη λαογραφική ύλη και σημαντικό αριθμό συνοδευτικών επιστολών - οι οποίες επανειλημμένα διασώζουν γραφικές πληροφορίες για την ιστορία των καταθέσεων, αφού παραλλήλως αποτελούν απάνθισμα αιτημάτων προς τον Νικόλαο Πολίτη, από οικονομικά ζητήματα έως καταγγελίες συναδέλφων εκπαιδευτικών και παρακλήσεις για προαγωγές ή μεταθέσεις⁵. Το περιεχόμενο

3. Βλ. Ν. Γ. Πολίτης, «Λαογραφία», *Λαογραφία Α'* (1909), σ. 9-15.

4. Ιούνιος 1924: Κ.Λ. χφα 521-523 (τα τέσσερα πρώτα χειρόγραφα της Συλλογής Πολίτου δεν φέρουν αύξοντα αριθμό στην ταξινόμηση ΣΠ). Ιούλιος 1924: Κ.Λ. χφα 528-628 (ΣΠ 1 - ΣΠ 101). Μάιος 1927: Κ.Λ. χφα 632-646 / 649 / 839-849 (ΣΠ 102-128). Απρίλιος 1934: Κ.Λ. χφα 979-980 (ΣΠ 129-130). Μάρτιος 1937: Κ.Λ. χφο 1077 (ΣΠ 131). Απρίλιος 1937: Κ.Λ. χφο 1082 (ΣΠ 132). Ιούνιος 1937: Κ.Λ. χφο 1097 (ΣΠ 133). Νοέμβριος 1955: Κ.Λ. χφο 2163 (ΣΠ 134). Μάρτιος 1958: Κ.Λ. χφα 2260-2262 (ΣΠ 135-137), που ταυτίζονται με τα 386ζ, 392α και γ, 745στ, 746α και δ, 380 και 386ε της Ύλης Πολίτου.

5. Βλ. σχετικά Αικ. Πολυμέρου-Καμπλάκη, «Πηλιορείτικα παραμύθια από το αρχείο του

των συγκεκριμένων χειρογράφων σε παραδόσεις είναι πενιχρό και συνήθως υπό τη μορφή δοξασιών. Ειδικά για τα παραμύθια, αυτά πολύ συχνά έχουν τίτλο και, ενώ σπανίζουν στην *Ύλη Πολίτου* (36 παραλλαγές), που στοιχειοθετείται κυρίως από τραγούδια, αποτελούν τον κύριο κορμό της *Συλλογής Πολίτου* –και πιθανότατα το κριτήριο για την αρχειοθέτηση των συγκεκριμένων χειρογράφων με τα διακριτικά Σ.Π.⁶– όπου απαριθμούνται περί τις 637 παραλλαγές παραμυθιών. Ας σημειωθεί, επί πλέον, ότι και ο ίδιος ο Νικόλαος Πολίτης έχει καταθέσει κάποια χειρόγραφα στο Λαογραφικό Αρχείο, που δεν φέρουν το όνομα του⁷, καθώς και ότι ενδιαφέρουσα ποσότητα πρωτογενούς υλικού είναι επίσης ενσωματωμένη στο *Αρχείο Νικολάου Πολίτη* των Ιστορικών Αρχείων του Μουσείου Μπενάκη.

Στο μεγαλύτερο μέρος του το υλικό αυτό δεν αποτελείται από άμεσες καταγραφές του ίδιου του Ν. Πολίτη, αλλά από αποστολές λαογραφικής ύλης ενδιάμεσων καταθετών προς αυτόν. Και αυτό πιστεύουμε ότι αποτελεί ειδοποιό στοιχείο της μεθόδου του. Σε μια εποχή που έβριθε από τα ρομαντικά ιδεώδη και για τον λαϊκό πολιτισμό, και μάλιστα σε συνάρτηση με τον προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας, είναι φανερό ότι ο Νικόλαος Πολίτης συμμερίστηκε την αποτελεσματικότητα των εγκυκλίων του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαιδεύσεως, όπου διετέλεσε και ο ίδιος Γενικός Επιθεωρητής της Δημόσιας Εκπαίδευσης, στο δύσκολο έργο της διάσωσης των μνημείων του λόγου του ελληνικού λαού. Με εγκύκλιο, που απευθύνει στη Γενική Εφορεία των Δημοτικών Σχολείων το 1887, επαναλαμβάνει την πρόσκληση του Υπουργείου τριάντα χρόνια πριν⁸, επισημαί-

Ν. Γ. Πολίτη», *Πρακτικά Συνεδρίου «Λαϊκό παραμύθι και παραμυθιάδες στην Ελλάδα»*, Κοινότητα Πορταριάς Πηλίου, Καστανιώτης, Αθήνα 1995, σ. 49-56.

6. Ας σημειωθεί εδώ ότι η οικογένεια Πολίτου έχει καταθέσει και πλήθος άλλων χειρογράφων από τα «κατάλοιπα» του Νικολάου Πολίτη, που έχουν εισαχθεί στο Λαογραφικό Αρχείο χωρίς άλλη ειδική σήμανση πέραν του ονόματος του καθέτη, στα οποία μπορεί να εντοπίσει κανείς και χειρόγραφα προερχόμενα από το «Λαογραφικόν Φροντιστήριον Ν. Γ. Πολίτου» (Κ.Α. χφα 902-913, 915, 917 και 919). Πιθανή καταληκτική ημερομηνία αυτών των καταθέσεων είναι η 17η Σεπτεμβρίου 1968.
7. Πρόκειται για τα χειρόγραφα Κ.Α.: 3 (Ιούλιος 1918), 5-13, 15, 18-20, 23 (Αύγουστος 1918), 37-50 (Φεβρουάριος 1919) –όπου περιέχονται κυρίως παροιμίες και ενίοτε δημοτικά άσματα, 63-115 (Απρίλιος 1919), διαφόρων συλλογών και τόπων –όπου περιέχονται κυρίως διαβατήρια έθιμα, 194-201 (Μάιος 1920), ποικίλης ύλης, 248-251 (Ιανουάριος 1921) και 3240 (Σεπτέμβριος 1968) –όπου περιέχονται άσματα και δίστιχα.
8. Πρόκειται για την εγκύκλιο της 22ης Μαρτίου 1857, με αριθμό πρωτοκόλλου 1837, που δημοσιεύθηκε στην *Εφημερίδα των Φιλομαθών* (αρ. 205, 13/4/1857) [παράτίθεται στο Παράρτημα των πρακτικών, σ. 1131-1135].

νοντας τα ακάλυπτα ακόμη κενά για τη λαογραφική έρευνα: Αλλά καίτοι πλουσιότατον είναι το ούτω συγκομισθέν υλικόν, η λαογραφία της Ελλάδος δεν δύναται να θεωρηθή ως επαρκώς εξερευνηθείσα, ανάγκη δε της συνεργασίας πάντων των δυναμένων να καταρτίσωσι λαογραφικά συλλογάς, όπως περισυναχθή ευλαβώς η πολύτιμος κληρονομία των πατέρων μας, τα ευγλωττότατα τεκμήρια της γνησίας καταγωγής του ελληνικού έθνους, τα γλωσσικά δηλαδή μνημεία, τα έθιμα και η δημώδης φιλολογία αυτού, εξ ων και ο χαρακτήρ, τα ήθη και το πνεύμα του καθ' ημάς λαού θα γνωσθώσιν ακριβώς και η πάτριος ιστορία μεγάλως θα διευκρινηθή και πολλά της ελληνικής αρχαιολογίας ζητήματα διά του παραλληλισμού προς τα καθ' ημάς θα διαφωτισθώσι⁹. Το συγκεκριμένο κείμενο είναι διαφωτιστικό τόσο για αρκετές από τις θεωρητικές θέσεις του υπογράφοντος, όσο και για την κύρια μέθοδο συλλογής λαογραφικής ύλης του Νικολάου Πολίτη, που στηρίχθηκε στη διαμόρφωση ενός δικτύου, όπως θα λέγαμε σήμερα, συλλογών - καταθετών, με πρωτεργάτες - ενδιάμεσους συνδέσμους τους δασκάλους και τους καθηγητές, των οποίων η ανταπόκριση υπήρξε μεγάλη, όπως καταμαρτυρούν τα συνοδευτικά σημειώματα και η αλληλογραφία του Νικολάου Πολίτη. Αυτός ο κύκλος συνεργατών διεθρύνθηκε σημαντικά και με την ίδρυση της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας το 1908, όπως επεσήμανε ο Γ. Α. Μέγας: *Πράγματι διά της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας ο Ν. Πολίτης πύρνευε την ακτίνα της δράσεώς του και πέραν του κύκλου της πανεπιστημιακής του δραστηριότητας, προσελκύων και κατευθύνων ευρύτερον κύκλον συνεργατών και μελετητών της λαογραφίας*¹⁰.

Συμπληρωματικό ρόλο στη δημιουργία κινήτρων για τη συλλογή λαογραφικής ύλης έπαιξαν, άλλωστε, και οι διάφοροι σύλλογοι με τους διαγωνισμούς, που κατά καιρούς διοργάνωναν. Ενδεικτικά αναφέρω τον Ροδοκανάκειο Διαγωνισμό του Πανεπιστημίου, όπου το 1871 βραβεύθηκε η *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων* του Νικολάου Πολίτη, τον Ζωγράφειο Αγώνα του Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως (με δημοσίευση του Α' τόμου το 1891), τους διαγωνισμούς του Συλλόγου Κοραΐ και της Γλωσσικής Εταιρείας και τις συλλογές της αρμόδιας επιτροπής, στην οποία συμμετείχε και ο ίδιος, του

9. Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη / 302. Η έκκληση είναι εν πολλοίς δημοσιευμένη στο Ν. Ι. Λάσκαρης, *Η Λάστα και τα μνημεία της*, μέρος Α', Πύργος 1902, σ. 10. Ολόκληρο το κείμενο της εγκυκλίου παρατίθεται στο Παράρτημα των πρακτικών, σ. 1137-1140.

10. Γ. Μέγας, «Τα 40 χρόνια της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας», *Ελληνική Δημιουργία*, τεύχος 55 (1948), σ. 788.

Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσού το 1870¹¹.

Καθώς το βάρος συγκεντρωνόταν στην ίδια την περισυναγωγή των γλωσσικών μνημείων, με πρωτεύουσα τη σημασία της γλώσσας του λαού, οι μεθοδολογικές κατευθύνσεις του Νικολάου Πολίτη, αν και ο ίδιος ήταν εξαιρετικά αυστηρός σε ζητήματα μεθόδου, παρέμεναν γενικές, προσανατολίζοντας τους συλλογείς περισσότερο στο αντικείμενο και λιγότερο στον τρόπο: *Περιττόν κρίνω να συστήσω υμίν, ίνα εν εκάστω σημειούτε μεν ακριβώς τον τόπον της προελεύσεως, ήτοι πού επιχωριάζει, διατηρήτε δ' αμετάβλητον την γλώσσαν του λαού. Η έλλειψις των όρων τούτων κατέστησε σχεδόν αχρήστους επιστημονικώς πολλάς των μέχρι τούδε δημοσιευθεισών συλλογών, ων οι εκδόται ενόμισαν αναγκαίον να περικαλλύνωσιν δήθεν την χυδαίαν εις αυτούς φαινομένην γλώσσαν, παραμορφώσαντες ούτω τα λαογραφικά μνημεία, άτινα, όπως διατηρώσι πλήρην την αξίαν των, πρέπει να γράφονται ακριβέστατα, ως φέρονται εις το στόμα του λαού*¹². Ίσως γιατί επιθυμούσε να κατευθύνει ο ίδιος τους συλλογείς, ανάλογα με τα ειδικά αποτελέσματα των ερευνών τους: *Διά της βαθμιαίας αποστολής των εκάστοτε υπό υμών συλλεγομένων θα μοι είναι δυνατόν, μελετών ταύτα μετ' επιστάσεως, να ζητώ παρ' υμών τας αναγκαίας πληροφορίες προς διευκρίνισιν ή συμπλήρωσιν αυτών*¹³.

Έτσι ο λαϊκός αφηγηματικός λόγος της εποχής, που διασώθηκε χάρη στις συγκεκριμένες καταγραφές ως τις μέρες μας, θέτει αρκετά ερωτηματικά σχετικά με την πιστότητα των καταγραφών, τουλάχιστον όπως την ορίζουν οι σύγχρονες τάσεις στη μελέτη της προφορικότητας. Η γλώσσα των καταγραφών ποικίλλει ανάλογα με τη συνέπεια του συλλογέως: από την κατά προσέγγιση απόδοση του ιδιώματος της περιοχής έως την απόδοση των προφορικών κειμένων στην καθαρεύουσα¹⁴. Οι αδυναμίες αυτές είναι, ωστόσο, αυτονόητες

♦

11. Μαθήματα Λαογραφίας - Σημειώσεις παραδόσεων: 70α, 71, 71. (Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 1.7).

12. Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 4.1: 3.

13. Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 4.1: 2.

14. Στο ίδιο χειρόγραφο του Λαογραφικού Αρχείου (Κ.Λ., χφο 567) απαντά κανείς δύο σαφή δείγματα καταγραφών από τα Λαγκάδια Γορτυνίας, χαρακτηριστικά αυτής της απόκλισης. Στη σελίδα 3 του χειρογράφου έχουμε μια απόπειρα συνεπούς αποτύπωσης του προφορικού λόγου με στοιχεία του τοπικού ιδιώματος: *Μια φορά τσι έναν τσιαιρό ήτανε ένας τσουνηγός [...] Άμα γεννήθη το παιδί τσι εμεγάλωσε, του λέγανε τα παιδιά για τσι Αβιτζιώγη ετσείνο άμα άκουσε να το λήη έτσι....* Αντίθετα, λίγες σελίδες πιο κάτω (σ. 9), η καταγραφή έχει αποτυπωθεί στην καθαρεύουσα: *Μιαν φοράν και έναν καιρόν ήτο εις βασιλεύς, όστις είχε τρεις υιούς, μετ' ολίγον χρόνον πθέλησε να κατασκευάση μιαν εκκλησίαν και έφερε τεχνίτας και την κατεσκεύασε.*

ώς ένα βαθμό, ειδικά αν σκεφτεί κανείς τις ανύπαρκτες τεχνικές δυνατότητες της εποχής στην καταγραφή του ήχου, αλλά και την έλλειψη εμπεριστατωμένων οδηγιών¹⁵ στην καταγραφή του προφορικού λόγου, που ακόμη και σήμερα αποτελούν αντικείμενο διεθνούς προβληματισμού. Είναι άλλωστε αδύνατον να γνωρίζουμε σήμερα τον βαθμό εξοικείωσης των συλλογέων της εποχής με τα (δικά τους) ιδιώματα, που κατέγραφαν και πιθανώς δεν ήταν σε θέση να αντιληφθούν με αντικειμενικότητα. Ανεξάρτητα από τα όποια μειονεκτήματα στη γλώσσα των συγκεκριμένων καταγραφών, πρόκειται αδιαφιλονίκητα για αποτυπώσεις των συγκεκριμένων αφηγήσεων σε εποχές, που τόσο οι παραδόσεις όσο και τα παραμύθια αποτελούσαν ζωντανά αφηγηματικά είδη. Αξιοσημείωτη από αυτήν την άποψη είναι η ίδια η έκταση των συγκεκριμένων αφηγήσεων, που προφανώς αντιστοιχεί σε αφηγήσεις γλαφυρότερες και απλωμένες στον χρόνο του αφηγητή και του ακροατηρίου του, μέσα από εκτενέστερες περιγραφές και προσθήκες επεισοδίων. Και από αυτή την άποψη αποτελούν όντως «μνημεία» του λόγου και χρήζουν πιθανότατα διαχρονικής προσεγγίσεως, καθώς παραπέμπουν σε περασμένες εποχές της προφορικότητας, διασώζοντας ταυτόχρονα ακόμη και κάποιες πλοκές, που σήμερα έχουν εκλείψει. Το σημείο, ωστόσο, όπου προσκρούουν στις σημερινές ανάγκες της επιστημονικής έρευνας, είναι η σχεδόν παντελής έλλειψη στοιχείων για τα κοινωνικά συμφραζόμενα της αφήγησης (με μοναδική ίσως ελπίδα κάποιας πληροφόρησης, τα συνοδευτικά σημειώματα των συλλογέων προς τον Ν. Πολίτη) και οι ελλειπείς αναφορές στους πληροφορητές (στην καλύτερη περίπτωση διασώζεται το φύλο και η ηλικία, και πάλι σε συνάρτηση με την οξυδέρκεια του συλλογέως). Και βέβαια, αυτά τα κενά είναι ακόμη σημαντικότερα για τη μελέτη των παραδόσεων, που εξ ορισμού πλέον

15. Η διεξοδικότητα των σχετικών οδηγιών περιοριζόταν σε υποδείξεις γλωσσολογικού ενδιαφέροντος, που σπανίως τηρήθηκαν: *Πρέπει δε ταύτα πάντα ν' αναγράφονται εν η διαλέκτω και προφορά τα διηγούνται, λαλούσι και γράφουσιν άνδρες ή γυναίκες του δήμου, συνήθως απαιδευτοι, γέροντες μάλιστα και γράiai. Όθεν επιμόνως παρακαλούνται οι συλλέγοντες γλώσσας ν' απέχωσι πάσης καθ' ημάς ακαίρου και επικινδύνου φιλοτιμίας περί την διόρθωσιν και κάλλυνσιν των τυχόν χυδαίων νομιζομένων και εξελλήνισιν των φαινομένων ή όντων βαρβαρικών ή ξενικών όρων ή τύπων. As προσέχωσιν ακόμη πολύ εις την πιστήν και ακριβή απόδοσιν της προφοράς μηδέ προσθέτοντες είτε ν είτε σ «ιώτα εν ή μίαν κεραίαν» [ακολουθούν ακριβείς οδηγίες φωνητικής καταγραφής]. Εν γένει as καταβληθί πάσα δυνατή προσπάθεια προς την πιστήν και ακριβή απόδοσιν τής τε προφοράς και των ονοματικών και ρηματικών τύπων καθ' έκαστον δήμον, επαρχίαν και νομόν. Δ. Ι. Μαυροφρύδης, «Προς τους διδασκάλους τους συλλέγοντας γλωσσικήν ύλην κτλ.», *Εφημερίς των Φιλομαθών*, έτος ΙΔ' (1866), σ. 1087-1088.*

αποτελούν είδος «κουβεντιαστό» κατά την περίσταση¹⁶ και όχι «αυτόνομες» αφηγήσεις, όπως τα παραμύθια (ας μου επιτραπεί η κατάχρηση χάριν της σύγκρισης).

Δεν χρειάζεται βεβαίως να πούμε ότι στο σύνολό τους οι συγκεκριμένες καταγραφές είναι προϊόντα του ελεύθερου χρόνου των συλλογών, όπως είχαν υπαγορεύσει οι ίδιες οι εγκύκλιοι¹⁷, και όχι συστηματικής επιτόπιας έρευνας. Να σημειωθεί, ωστόσο, ότι οι συλλογείς ζούσαν «επί τόπου», οπότε είχαν συνολική, έστω και διαισθητική, γνώση της κοινότητας, που περιέγραφαν – και ίσως γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο κάποιοι συλλογείς ήταν καλύτεροι από κάποιους άλλους. Είναι εξαιρετικά πιθανό και ο ίδιος ο Νικόλαος Πολίτης – για τις επιτόπιες έρευνες του οποίου δεν έχουμε αρκετές πληροφορίες – να κατέγραφε πρωτογενές υλικό, όποτε του παρουσιαζόταν η ευκαιρία, όπως τουλάχιστον συμπεραίνουμε από τον αριθμό των σημειωματαρίων μεγέθους μικρότερου της παλάμης (5x9 εκ.), ώστε να χωρούν και στην τσέπη ενός παντελονιού, που φυλάσσονται στα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη. Σε ένα από τα ελάχιστα δείγματα προσωπικής καταγραφής του Νικολάου Πολίτη, που μπορέσαμε να εντοπίσουμε, φαίνεται πως σημείωνε ακριβώς όπως άκουγε τη διήγηση (αρκετά βιαστικά, ωστόσο, για να σημειώνει τις φωνητικές πληροφορίες), ενώ σημείωνε απλώς το μικρό όνομα του πληροφορητή και τον τόπο (καταγραφής):¹⁸ Πρότυπο, ωστόσο, συλλογής λαϊκών παραμυθιών υπήρξε για τον Νικόλαο Πολίτη η συλλογή του Δανού Jean Pio, ειδικά για την ακρίβεια, με την οποία αποτύπωσε τον λαϊκό αφηγηματικό λόγο: *...Ένεκα δε της ακριβείας και της προσοχής, ήτις κατεβλήθη προς πιστήν απόδοσιν της δημοτικής γλώσσης, είναι αναμφιλέκτως άξια να συστηθώσιν ως πρότυπα τοιούτων συλλογών. Και αυτά έτι αι λεπτόταται της προφοράς*

16. Πβ. L. Dégh, *Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration*, Academia Scientiarum Fennica (FFC 255), Ελσίνκι 1995, σ. 79 κ.ε.

17. Παρακαλώ υμάς εν ταις ώραις της σχολής υμών να ασχοληθήτε εις τοιαύτας συλλογάς (Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 1.4: 2).

18. Αντιγράφουμε από τις σελίδες ενός τέτοιου σημειωματαρίου: *Εις το δρόμο που πάει στην Αμφισσα είναι ένας βράχος και κατά τη μέση ψηλά έχει μια τρούπα, όσο που χωράει άνθρωπος ως τη μέση. Εκεί ήταν στοιχειωμένα μελίσσια κι' ένας [Μαραβέλης] πήγε να φάει μέλι και λίθωσε. Τον είδε ένας, που περνούσε από 'κει, κι' του φώναξε: Φάγε, Μαραβέλη, μέλι
- Τώρα μπαίνω 'ς το μαντέμι.*

Του αποκριθήκε κείνος και ενοούσε (sic) πως τάχα αρχίζει να λιθώνη. Αν έκοβε λίγο το μικρό του δάχτυλο κ' έσταζε απάνω 'ς το μέλι δυο τρεις στάλαις, μπορούσε να φάγη όσο ήθελε, χωρίς να πάθην τίποτα. (Παρά Πανάγου, εκ Δελφών). (Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 1.6).

διαφοραί (προ πάντων της συριανής διαλέκτου) σημειούνται επιμελώς, ουδενός δ' εφείσθη κόπου ο εκδότης προς εξέλεξιν και αντιβολήν των αντιγράφων των παραμυθίων. Τα παραμύθια της Αστυπαλαίας διακρίνονται διά το αφελές και δροσερόν αυτών, ουδέ χάριτος δε και ευφύιας στερούνται ενιαχού. Ο διηγούμενος αρέσκεται πολλάκις να παρενθέτη καταλλήλως δημώδεις παροιμίας προσεπιλέγων ότι: «Αυτά δεν είναι του παραμυθιού, μονό 'ναι δικαίς μου παροιμίαις, γιατί τά 'δα κ' εγώ και τα ξέρω»¹⁹.

Πρέπει, ωστόσο, να τονισθεί ότι η καταγραφή του λαϊκού αφηγηματικού λόγου αντιμετωπιζόταν συνολικά από τους λαογράφους της εποχής με κριτήρια περισσότερο «φιλολογικά», όπως σαφώς καταδεικνύεται από την αντιπαράθεση του Δημητρίου Καμπούρογλου και του Ν. Πολίτη σχετικά με τις δύο εκδόσεις των παραμυθίων της μητέρας του πρώτου Μαριάννας. Ο λόγος, εν προκειμένω, για την από μνήμης αποκατάσταση του λαϊκού αφηγηματικού λόγου, αφού σε αυτήν οφείλουμε τη συλλογή της Μ. Καμπούρογλου: *Ευχέ ποτε να ακούσπετε διηγημάτιον από τα χαρακτηριζόμενα διά της λέξεως «ανέκδοτα» και να ξεκαρδισθήτε από τα γέλοια. Παρακαλέσατε μίαν άλλην ημέραν τον ίδιον, στα καλά του καθούμενου, να σας ειπή το αυτό ανέκδοτον και θα ιδίτε την διαφοράν της αφηγήσεως, καθ' ην ώραν εξελέξατε υμείς, από την αφήγησιν καθ' ην ώραν είχαν εκλέξη εκείνος. Αν μάλιστα έχετε εμπρός σας και χαρτί διά να γράψετε το ανέκδοτον, τότε η διαφορά θα είναι απελπιστική*²⁰. Ο Ν. Πολίτης επέμενε, ωστόσο, στην επιστημονική εγκυρότητα της πρώτης έκδοσης και ειδικά στη γλωσσική της διατύπωση, ανεξάρτητα από τις (επίσης από μνήμης) διορθώσεις, που επέφερε ο υιός Καμπούρογλου, αλλά και η ίδια η μητέρα του βλέποντας το κείμενό της τυπωμένο στις σελίδες του Δ.Ι.Ε.Ε.²¹. Επιφυλάξεις για τη μέθοδο συλλογής λαογραφικής ύλης διά μέσου των δασκάλων διατυπώνουν και ορισμένοι εκπαιδευτικοί, που δεν αισθάνονται αρμόδιοι να ανταποκριθούν στις ανάγκες της αποστολής και επισημαίνουν είτε την ανεπάρκεια αυτών και των συναδέλφων τους, είτε την ανάγκη της συστηματικής επιτόπιας έρευνας από ειδικούς λαογράφους²².

19. Ν. Γ. Πολίτης, *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τ. Α', τυπογραφείο Παρασκευά Λεωνή, Αθήναι 1920, σ. 202.

20. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, «Διά τα Αθηναϊκά παραμύθια», *Λαογραφία* Δ' (1913), σ. 751.

21. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, «Διά τα Αθηναϊκά παραμύθια», *Λαογραφία* Δ' (1913), σ. 753, η απόκριση του Πολίτη.

22. Από τις σχετικές επιστολές του Μουσείου Μπενάκη και της Συλλογής Πολίτου του Λαογραφικού Αρχείου, ενδεικτικά παραθέτω: *Αλλ' επιτρέπατέ μοι να εκφράσω ελευθέρως την γνώμην μου. Άφετέ με, λοιπόν. Η τοιαύτη εργασία απαιτεί και χρόνον πολύν και επιμέλειαν έκτακτον. Οι καθηγηταί ολίγον θα συνεισφέρωσιν είς το έργον.*

Παρά τις όποιες αντιρρήσεις, η ανταπόκριση των συλλογών υπήρξε εντυπωσιακή.

Η εισροή όλων αυτών των καταγραφών οδήγησε αναπόφευκτα στη δημιουργία σημαντικού αρχειακού υλικού, το οποίο σε μεγάλο βαθμό και για αρκετό χρόνο διαχειριζόταν ο ίδιος ο Νικόλαος Πολίτης. Πράγματι, όπως φαίνεται και από το σχετικό Ιστορικό Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη, ο ίδιος πρέπει να υπήρξε συστηματικός ταξινομός και αρχειοθέτης. Ήδη από την εφηβική του ηλικία, όπως μαρτυρούν τα νεανικά του τετράδια σημειώσεων (1863-1878), κατέτασσε τις σημειώσεις του σύμφωνα με ευρύτερες θεματικές ενότητες (π.χ. «σημειώσεις μυθολογικά», «νεοελληνική ποίησης» κ.ο.κ.) και κατά ονομαστικά λήμματα²³. Αναφορικά με τις συλλογές λαογραφικής ύλης είχε καταρτίσει αλφαβητικό πίνακα καταθετών με τόπο προέλευσης και με ακριβείς ποσοτικές αναφορές στο είδος της λαογραφικής ύλης που είχε καταθέσει ο καθένας τους, όπου συμπεριέλαβε και το δικό του όνομα με την ειδική μνεία «εκ συλλογών»²⁴. Με την ίδια επιμέλεια φαίνεται πως συνέτασσε και δελτία κατά θέματα λαογραφικά με πληροφορίες και βιβλιογραφικές παραπομπές, αλλά και με τα ονόματα των επιστολογράφων του κατά ημερομηνία και αριθμό παραπομπής. Ας σημειωθεί – ως επί πλέον ένδειξη ταξινομικής οργάνωσης – και η συνήθειά του να σημειώνει αναλυτικά τα έξοδά του και τα ποσά, που δίδεστε στο κάθε μέλος της οικογένειάς του.

Είτε διότι δεν είναι συνηθισμένοι εις τοιαύτας εργασίας είτε διότι κατοικούντες εν ταις πόλεσιν είνε μακράν της δημόδους φιλολογίας. Οι δημοδιδάσκαλοι [είνε δει εγγύτερον των ηθών] και εθίμων, συνενοχούνται εις τους γάμους, συμπενθούσι τους κηδενομένους, παρακάθηνται παρά την χωρικήν εστίαν ακούοντες τας διηγήσεις των γερόντων, αλλά δυστυχώς οι πλείστοι είναι ακατάρτιστοι και αδιάφοροι προς τοιαύτες ενασχολήσεις. (Επιστολή Ι. Κ. Κοφινιώτη, Ναύπλιο, 29 Δεκεμβρίου 1887 - Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 1.4) ή ...δυστυχώς ουδέποτε κατέγινα μέχρι τούδε εις τοιαύτας συλλογάς ούτε ανέγνωσα τοιαύτας [...], αισθάνομαι δε λύπην, διότι εκ της δημοσίας υπηρεσίας και των οικογενειακών φροντίδων δεν μοι υπολείπεται χρόνος και αργύριον να μελετήσω τα μνημεία ταύτα όντα σπουδαιότατα καθ' εαυτά. Όμως, ίνα μη φανώ κωφός εις την υμετέραν επίκλησιν [...], παρεκάλεσα πρώτον μεν την γυναίκα μου Μαρουσώ και την υπηρέτριάν μου Αναστασία Βιώννη να μοι είπωσιν οσαδήποτε παραμύθια ή ρίμας γινώσκουσι και ταύτα πιστότατα καθ' υπαγόρευσίν των έγγραφα τηρήσας και αυτήν έτι την προφοράν των λέξεων όσων ηδυνάμην. (Θ. Ολύμπιος, επιστολή 24ης/1/1888: Κ.Λ., χφο 595 - ΣΠ 68).

23. Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 1.4: 2.

24. Τα είδη, στα οποία διέκρινε τη λαογραφική ύλη και ορίζουν τις στήλες του σχετικού πίνακα, είναι τα εξής: άσματα / δίστιχα / παραμύθια / παραδόσεις / παροιμίες / αινίγματα / ήθη - έθιμα / προλήψεις / γλωσσ.[άρια] / διηγήσ.[εις].

Ο ταξινομικός τρόπος σκέψης του Νικολάου Πολίτη εκτιμούμε ότι αποτέλεσε ουσιαστικά μέρος των υποδομών του συνολικότερου επιστημονικού του έργου και είναι εμφανής τόσο στη διαχείριση των παραμυθιών όσο και των παραδόσεων. Ειδικά για τα παραμύθια, χαρακτηριστικό δείγμα επεξεργασίας πρωτογενών δεδομένων αποτελεί το ανέκδοτο ευρετήριο παραμυθιών, που φυλάσσεται στα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη. Πρόκειται για έναν τόμο με δεμένες χειρόγραφες σημειώσεις 700 περίπου σελίδων, χωρίς τα περιεχόμενα, κατανεμμένων σε επτά κεφάλαια, χωρίς ειδικό τίτλο (με εξαίρεση το πρώτο, που τιτλοφορείται «συγκριτικά σημειώσεις» και προφανώς αφορά και τα υπόλοιπα).

Στην αρχή του τόμου υπάρχει αναλυτικός αλφαβητικός λημματικός κατάλογος (INDEX) κατά θέματα, μοτίβα και ονόματα, συμπεριλαμβανομένης και της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας. Κάθε λήμμα αντιστοιχεί συνήθως σε μια σελίδα του ευρετηρίου, όπου αναλύεται διεξοδικά σύμφωνα με τη σύνθεση των μοτίβων, βιβλιογραφικές παραπομπές, αναφορές σε σχετικές παραδόσεις από τον διεθνή χώρο, αναφορές σε δοξασίες και έθιμα, θεματικά παράλληλα σε τραγούδια. Αντιλαμβάνεται κανείς αμέσως ότι ο συντάκτης του ευρετηρίου προσέγγιζε το αντικείμενό του μέσω της συγκριτικής μεθόδου και ταυτόχρονα γνώριζε άριστα τα διεθνή βιβλιογραφικά και εθνογραφικά δεδομένα. Η αξία του συγκεκριμένου ευρετηρίου είναι πολυτιμότερη²⁵ και από ιστορική άποψη, καθώς αποτυπώνει με ακρίβεια την επιστημονική σκέψη στις απαρχές της διεθνούς κατατάξης των παραμυθιών, με όλη τη σύγχυση που επικρατούσε στα ζητήματα της ορολογίας και με όλη τη γνώση που είχαν επιφέρει οι ογκώδεις συλλογές πρωτογενούς υλικού ανά την Ευρώπη. Είναι γνωστό ότι ο Ν. Πολίτης είχε αναθέσει στον μαθητή του Γ. Α. Μέγα τη σύνταξη του εθνικού καταλόγου του ελληνικού παραμυθιού, λίγο μετά το 1910 –χρονολογία έκδοσης της πρώτης εκδοχής του διεθνούς καταλόγου AT²⁶–, για την οποία γίνεται συχνά μνεία στις επιστολές του Γ. Μέγα προς τον δάσκαλό του²⁷. Θεωρούμε το συγκεκριμένο ευρετήριο

25. Πολύτιμες είναι και οι πληροφορίες για την ίδια την αρχειοθέτηση της *Υλης Πολίτου* στο Κ.Ε.Ε.Α., όπου συχνά παραπέμπει.

26. Βλ. Γ. Μέγας, «Ο κατάλογος των ελληνικών παραμυθιών και η ιστορία του», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 50 (1975), σ. 107.

27. Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 8.5. Δυστυχώς δεν κατορθώσαμε να σχηματίσουμε σαφή εικόνα για την επικοινωνία του Ν. Πολίτη με τους Φιλλανδούς πρωτεργάτες του διεθνούς καταλόγου Karl Krohn και Antti Aarne, καθώς δεν βρήκαμε άλλα δείγματά της πέρα από την παρουσία των συγκεκριμένων ονομάτων στα δελτάρια, όπου ο Ν. Πολίτης σημείωνε τους αποδέκτες

πρόδρομο αυτού του έργου σε εθνικό επίπεδο και ότι λειτουργεί συμπληρωματικά με αυτό, καθώς αποτελεί ανεξάντλητη πηγή συγκριτικών πληροφοριών, απολύτως αναγκαίων στη θεωρητική προσέγγιση του παραμυθιού και στην ταξινόμηση ανά παραμυθιακούς τύπους.

Η ίδια ανάγκη συστηματοποίησης του υλικού διαφαίνεται και μέσα από τη διαχείριση των παραδόσεων, τις οποίες ο Νικόλαος Πολίτης ταξινομεί στη σχετική έκδοση κατά κεφάλαια με κριτήρια επίσης θεματικά –βλέπε ιστορικά– και προσεγγίζοντάς τις μ' έναν συστηματικό σχολιασμό συγκριτικού περιεχομένου²⁸. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι επιχειρεί και γι' αυτό το είδος του αφηγηματικού λόγου μια «ευρετηριοποίηση» σύμφωνα και πάλι με τα δεδομένα της εποχής του, αποκλείοντας έναν σχετικά σημαντικό αριθμό συγγενών μορφών του λαϊκού αφηγηματικού λόγου, όπως είναι οι μαρτυρίες ή οι βιοματικές ιστορίες, που, ωστόσο, δεν είχαν ακόμη ταυτιστεί με ακρίβεια στην εποχή του.

Και μόνο η εισαγωγή του όρου «παραδοση» στην ορολογία της ελληνικής Λαογραφίας από τον Ν. Πολίτη, έναντι του όρου «θρύλος», χρήζει ιδιαίτερου ενδιαφέροντος. Ας σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο είδος του λαϊκού αφηγηματικού λόγου, ακόμη και σήμερα, δεν ορίζεται από τους φορείς του με κάποιον ειδικό όρο, αλλά απαντά στη γενικότερη περιγραφή της (αφηγούμενης) «ιστορίας». Οι καταθέτες της λαογραφικής ύλης, ωστόσο, απευθυνόμενοι στον Ν. Πολίτη με τις επιστολές τους, χρησιμοποιούσαν συστηματικά τον όρο «παραδόσεις», με την έννοια που του έδωσε ο Ν. Πολίτης: *ήτοι μυθώδεις διηγήσεις, πιστευόμενες ως αληθείς υπό των διηγουμένων, περί γνωστών τόπων, πραγμάτων, προσώπων, προσωποποιών, δαιμόνων, φαντασμάτων κλπ. (οίαι αι περί αστέρων και αστερισμών, αι περί στοιχειωμένων τόπων, περί Νεράιδων, Στοιχειών, Λαμιών, Δρακόντων και των τοιούτων διηγήσεις κλπ.)*, όπως χαρακτηρίστικά επεξηγεί στην εγκύκλιο του 1887, αλλά και στο δοκίμιό του «Λαογραφία» το 1909. Είναι αξιοπρόσεκτο ότι ο Ν. Πολίτης, παρά την άριστη γλωσσομάθειά του, χρησιμοποιούσε την κατά λέξη μετάφραση του συγκεκριμένου όρου και σε γλώσσες όπου είναι αδόκιμος, όπως για παράδειγμα στα γαλλικά του κείμενα, όπου μιλάει για «traditions» αντί

♦ —————

αναλυτικών εργασιών του (Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 3.7).

28. Ν. Γ. Πολίτου, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού: Παραδόσεις*, Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1904.

για το αναμενόμενο «*légendes*»²⁹. Εύλογα υποθέτει κανείς ότι η έννοια του «παραδοτέου», μέσα από μια συνολικότερη θεωρητική προσέγγιση της εθνικής και πολιτισμικής κληρονομιάς, τού ήταν σαφώς πιο ελκυστική από την έννοια του «θρυλούμενου», όρου πιστότερου στην περιγραφή του συγκεκριμένου είδους, αλλά πιο απομακρυσμένου από την ιστορική συνέχεια της σύγχρονης Ελλάδας με την κλασική αρχαιότητα.³⁰

Οι ταξινομικές επιλογές του Νικολάου Πολίτη, όπως άλλωστε συμβαίνει σε κάθε ταξινόμηση, συνδέονται στενά με το θεωρητικό του υπόβαθρο και τον επιστημονικό του προσανατολισμό. Σε μια εποχή κρίσιμη για την ανάδειξη της ταυτότητας του ελληνικού έθνους, αλλά και μέσα στο γενικότερο πνεύμα του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, ο Ν. Πολίτης όρισε τη Λαογραφία³¹ ως

29. «Mythes et traditions néo-helléniques sur l'Arc-en-ciel: L'Arc-en-ciel, selon les traditions du peuple grec d'aujourd'hui, se représente souvent comme un être animé.» (*Mélinus*, II, coll. 9 et suiv. στα Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 14). Αξίζει να σημειωθεί επί πλέον ότι ο σχετικός όρος που χρησιμοποιεί ο P. Sébillot στην αλληλογραφία του με τον Νικόλαο Πολίτη είναι όντως *légendes* (επιστολή - Παρίσι, 13 Μαρτίου 1887 - Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 9.5). Για το ετυμολογικό ενδιαφέρον των όρων στη γαλλική γλώσσα, και συμπληρωματικά με τα προηγούμενα, σημειώνουμε ότι η λέξη *tradition* (λατ. *traditio* < *tradere*) πιστοποιείται από το 1291 με την έννοια της «μεταβίβασης», ενώ από το 1488 χρησιμοποιείται και με την έννοια της «παράδοσης» όπως στα ελληνικά. Ο όρος *légende* είναι κάπως παλαιότερος (1180) και προέρχεται από το μεσ. λατινικό *legenda* < *legere* = διαβάω (Dubois Jean (dir.), *Larousse de la langue française* - *lexis*, Librairie Larousse, Παρίσι 1986).

30. *Εἰς τ' ἄλλα εἶδη του λόγου, τὰς παροιμίας καὶ τοὺς μύθους, τὰ παραμύθια καὶ τὰ αἰνίγματα, ὧν ἡ μετάδοσις ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν ἐστὶν ευχερὴς καὶ συνήθης, τὰ παρεισδύσαντα πολυπληθὴ ξένα στοιχεῖα καθιστοῦν δύσκολον τὴν διάκρισιν τοῦ ὀθνείου ἀπὸ τοῦ ἰθαγενούς. Ἀλλ' εἰς τὰ τραγούδια καὶ τὰς παραδόσεις ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ ἀποτυπώνεται ἀκραιφνὴς καὶ ἀκίβδηλος. Αἱ μὲν παραδόσεις, συναπτόμεναι στενῶς πρὸς πατρίους τόπους καὶ πρὸς οικείας μορφάς, ἐμφανίζουν πλαστικῶς τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη καὶ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἀρχήθεν μυθοπλαστικὴ διήγησις τοῦ λαοῦ διατηρεῖται ἀμείωτος...*, Ν. Γ. Πολίτης, *Εκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ*, Αθήναι 1914, σ. 5.

31. Πήγματα τῆς πρώιμης ἀνθρωπολογικῆς σκέψης τῆς ἐποχῆς μπορεῖ νὰ διακρίνει κανεὶς καὶ στὸν ὀρισμὸ τοῦ ἀντικειμένου τῆς Λαογραφίας ἀπὸ τὸν Νικόλαο Πολίτη, με προφανή τὴν τάση τῆς διεπιστημονικῆς προσέγγισης. Παραθέτω σχετικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς σημειώσεις τῶν παραδόσεών του στὸ μάθημα τῆς Λαογραφίας, καθαρογραμμένες ἀπὸ τὸν Στ. Κυριακίδη: *Λαογραφίαν μετέφρασα τὸ folklore, κατὰ συνθήκην ὅρος, ὡς ἐθνογραφία, δημογραφία. Δὲν δύναται νὰ κληθεῖ δημογραφία, διότι ὁ ὅρος οὗτος εἰσῆχθη ἀπὸ 50 ἐτῶν (Guillard 1855) πρὸς δῆλωσιν ἄλλης μαθήσεως, τῆς ἐπὶ στατιστικῆς βασιζομένης μελέτης τοῦ ἀνθρώπου [...]. Τὴν λ. ευρίσκομεν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν. [...] Εἰδικότερον δε σημαίνει τὸν κεφαλικὸν φόρον ἐν ἀποδείξει ἐξοφλητικαῖς τοῦ φόρου τῆς Εὐνῆς καὶ Ελεφαντίνης. [...] Ἄλλως πρέπει νὰ ὀρίσωμεν τὸ ἔργον τῆς λαογραφίας. Ἐπὶ τὴ μάθησις ἡ ἐρευνῶσα τὰς κατὰ παράδοσιν διὰ λόγων πράξεων καὶ ἐνεργειῶν ἐκδηλώσεις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ λαοῦ.*

μετάφραση του όρου “folklore”, κατά συνθήκην ως *εθνογραφία*, *δημογραφία*, επιλέγοντας να επαναφέρει σε χρήση με νέα έννοια τον αρχαίο ελληνικό όρο, που σήμαινε «κεφαλικός φόρος». Κατά την άποψή μας είναι προφανής η μετατόπιση του σημειολογικού βάρους υπέρ μιας ενιαίας ελληνικής παράδοσης, έναντι του δόκιμου όρου *εθνογραφία*. Εκτιμούμε ότι η ίδια αυτή λογική της ιστορικής και πολιτισμικής συνέχειας από την ελληνική αρχαιότητα υπαγόρευσε και την παγίωση του όρου «παράδοση» για το συγκεκριμένο αφηγηματικό είδος, δίνοντας εμμέσως έμφαση στα μυθικά στοιχεία των παραδόσεων και όχι στη λειτουργία και τον τρόπο διάδοσής τους.

Από τα λίγα που είπαμε ως τώρα, προσπαθώντας να ανασυνθέσουμε τη μέθοδο του Νικολάου Πολίτη, καταφαίνεται εκ νέου ότι υπήρξε πιστός σε δύο κύριες θεωρητικές κατευθύνσεις: αυτήν της συγκριτικής (οριζόντιας) προσέγγισης των δεδομένων του στον χώρο (τα οποία φρόντισε να εξασφαλίσει σε μεγάλο πλούτο) και εκείνη της ιστορικής (κάθετης) προσέγγισής τους μέσα από τον χρόνο –αλλά και με την ταξινόμησή τους κατά θέματα. Από αυτήν την οπτική, πράγματι, η επιστημονική του σκέψη συνταίριαξε το ανθρωπολογικό (με την έννοια του πανανθρώπινου) με το εθνικό στοιχείο³². Διττό φαίνεται πως είναι και το κληροδότημα του Ν. Πολίτη για τη λαογραφική έρευνα στην Ελλάδα, με την αμείωτη μέριμνα συλλογής στοιχείων –δεδομένων και την ιστορική προσέγγιση, που παγίωσαν οι άμεσοι συνεχιστές του.

Τας εκδηλώσεις δηλαδή του βίου και τας πράξεις και ενεργείας του λαού εκείνας, ων η πρώτη αρχή είναι άγνωστος, μη προεληθούσα εκ της επιδράσεως ενός δημιουργικού πνεύματος, ενός ανθρώπου ανωτέρου, και κατ' ακολουθίαν μη οριζομένως εις την ανατροφήν και την μόρφωσιν. [...] Εις τα κατώτερα εκείνα στρώματα του βίου βλέπομεν πώς η γλώσσα είναι ο τύπος και ο τρόπος πλουσίας παραγωγής, πώς αι θρησκευτικαί έννοιαι εν αρχή περιλαμβάνουσι πάσας τας άλλας εννοίας. [...] Εν άλλους λόγους, τα έθιμα, αι παραδόσεις, τα δημόδη άσματα, στενότερα συνάπτονται προς την δημόδην θρησκείαν. Όθεν [αυτόδηλον] ότι αύτη είναι το κυριώτατον μέρος του βίου του λαού. Και λαόν εννοούμεν το κατώτερον στρώμα των πολιτισμένων εθνών. Λαογραφία λοιπόν είναι η έρευνα και η αναγνώρισις του κατωτέρου τούτου στρώματος εν τω πολιτισμώ. [...] Πλην των τριών τούτων επιστημών [ανθρωπολογίας, εθνογραφίας και ομαδικής ψυχολογίας] η λαογραφία ως φιλολογική μάθησις, και διά της φιλολογικής μεθόδου εργαζομένη, έχει ανάγκην την επικουρίαν των διαφόρων κλάδων της φιλολογίας. [...] Δύνανται δ' αφετέρου να χρησιμεύσωσιν ως τα καταλλήλστατα μνημεία της δημόδους γλώσσης, ης αι τύχαι [...] ομοιάζουσι τας τύχας της ημετέρας ιστορίας και ήτις λεπτομερέστατα πρέπει να μελετάται ως αμέσως μετά της αρχαίας συνεχομένη. (Ιστορικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη: Αρχείο Νικολάου Πολίτη, φάκελος 1.7).

32. Πβ. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας: κριτική ανάλυση*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1986 (Γ' έκδοση: φωτομηχανική ανατύπωση), σ. 99-110.

Βιβλιογραφικές παραπομπές

Dégh Linda, *Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration*, Academia Scientiarum Fennica (FFC 255), Ελσίνκι 1995.

Dubois Jean (dir.), *Larousse de la langue française - lexis*, Librairie Larousse, Παρίσι 1986.

Καμπούρογλου Μαριάννα, *Παραμύθια επιθεωρηθέντα και συμπληρωθέντα δημοσιεύονται το δεύτερον υπό Δ. Γρ. Καμπούρογλου*, έκδοσις δευτέρα, Ιωάννης Δ. Κολλάρος, εν Αθήναις 1924.

Καμπούρογλου Δ. Γρ., «Διά τα Αθηναϊκά παραμύθια», *Λαογραφία* Δ' (1913-1914), σ. 750-753.

Κυριακίδου-Νέστορος Άλκη, *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας: κριτική ανάλυση*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1986 (Γ' έκδοση: φωτοτυπική ανατύπωση).

Λάσκαρης Νικόλαος Ι., *Η Λάστα και τα μνημεία της*, μέρος Α', Πύργος 1902.

Μαυροφρύδης Δ. Ι., «Προς τους διδασκάλους τους συλλέγοντας γλωσσικὴν ὕλην κτλ.», *Εφημερίς των Φιλομαθών*, ἔτος ΙΔ' (1866), σ. 1086-1088 (Πηγή: Βιβλιοθήκη της Βουλῆς των Ελλήνων).

Μέγας Γεώργιος, «Τα σαράντα χρόνια της "Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας"», *Ελληνική Δημιουργία*, τόμ. 5 (1950) τεύχ. 55, σ. 786-792.

Μέγας Γεώργιος, «Ο κατάλογος των ελληνικών παραμυθίων και η ιστορία του», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τ. 50 (1975), σ. 107-117.

Πολίτης Νικόλαος, «Περί Λυκοκανθάρων», *Πανδώρα* ΙΣΤ' (1866), σ. 453-454.

Πολίτης Νικόλαος, «Περί παραμυθίων παρά τοις νεώτεροις Έλλησι», *Πανδώρα* ΙΗ' (1867), σ. 93-95.

Πολίτης Νικόλαος, *Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων*, τ. Α': *Νεοελληνική μυθολογία*, [Μέρος Α'] εν Αθήναις 1871 (φωτοανατύπωση εκδόσεων Κ. Χ. Σπανού).

Πολίτης Νικόλαος, *Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού: Παραδόσεις*, μέρος Α' και Β', τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις, 1904.

Πολίτης Νικόλαος, «Λαογραφία», *Λαογραφία* Α' (1909), σ. 3-17 (= Πολίτης Ν., *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τ. Α', εν Αθήναις 1920, σ. 1-13).

Πολίτης Νικόλαος, *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, εν
Αθήναις 1914.

Πολίτης Νικόλαος, *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τ. Α΄, τυπογραφείο Παρασκευά
Λεωνή, Αθήναι 1920.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

SUMMARY

Marilena Papachristophorou

Nikolaos Politis and Folk Narratives

This paper attempts to review narrative genres in oral popular tradition, such as folktales and legends, on the basis of Nikolaos Politis' own texts. The sources referred to are either published, or unpublished archived notes and correspondence. The article covers several essential issues regarding both the method employed by folklore studies in Greece, as, for instance, in collecting, transcribing and classifying folk narratives, and their re-examination following modern research approaches.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ